

נאמר לבני הבית בפתיחת הסדר - ביאור הלכות ומנהגים ללילה זה

מתוך הגדה של פסח "דביר קדשו"

א. הגר"א וסרמון זצ"ל הי"ד פתח את הסדר באומרו את מנין השנים לצאת בני ישראל ממצרים, דבשנת שני אלפים תמ"ח יצאו בני ישראל ממצרים, דהיינו השנה (התש"פ) יוצא החשבון, שלפני שלשת אלפים שלש מאות שלושים ושנים (3332) שנים יצאו ישראל ממצרים. עוד היה אומר הגר"א וסרמון זצ"ל הי"ד, שבליל הסדר ישנם 64 מצוות שמקיימים בלילה זה. "ליל הסדר" כשמו כן הוא, לעשות סדר באמונה ובמצוות הנוהגות בלילה זו. ולכן ממספרים ונותנים סימנים וכו', (ועיין מהר"ל בענין).

ב. בלילה זה בזמן הזה, ישנן שתי מצוות מדאורייתא, והשאר מדרבנן. המצוות מדאורייתא הם א: מצות סיפור יציאת מצרים. ב: מצות אכילת מצה. ומדרבנן חייבים, בשתיית ארבע כוסות. אכילת מרור. ועוד דינים והנהגות מדרבנן, כגון כורך, הסיבה וכו'. ומהרה יבנה בית המקדש, וגם קרבן פסח עם אכילת מצות ומרורים יהיו מדאורייתא.

ג. מצות סיפור יציאת מצרים שבלילה הזה, חלוקה מזכירת יציאת מצרים שחייבים בכל השנה. וביאר הגר"ח זצ"ל שלשה הבדלים בדבר. ראשית, סיפור צריך שיתחיל בגנות ויסיים בשבח. שנית, שיהיה בדרך של שאלה ותשובה. ושלישית, שיבין טעם המצוות, כמו שאמר רבן גמליאל שיאמר פסח מצה ומרור בטעמי הדברים.

ד. ונראה דיסוד אחד לשלשת הדברים, שיהיה הסיפור בדרך של המחשה, כמש"כ הרמב"ם בהלכה, בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו, (או כמש"כ לראות עצמו בסדר ההגדה) כאילו הוא עצמו יצא עתה ממצרים. והם הדברים, שימחיש הדברים לעצמו ולאחרים. וביותר, אפשר שאף מצוות הלילה, מלבד עצם המצוה, יש בהם אף מצות סיפור יציאת מצרים של המחשת הדברים, כמו הסיבה, ארבע כוסות וכו', שממחיש בדרך זו את סיפור הדברים, שעתה נמצא בחירות וכו'.

ה. צריך לומר את ההגדה בקול רם (הריטב"א בסדר ההגדה, המהרש"ל תשובות סימן פ"ח), והריטב"א והשבלי הלקט הוסיפו שיאמר בנעימה ובשיר, כמו שאמרו אבותינו במצרים שירה והלל באכילת הפסח. ונוהגים שבעל הבית יאמר ההגדה בקול ושאר המסובין יאמרו בלחש. ועיקר הסיפור החדוד והשמחה שבלבנו, (יסוד ושורש העבודה שער ט' פרק ו'). והבית הלוי היה מדקדק באמירת ההגדה כמו בקריאת שמע, (הגדה מבית לוי).

ו. יש לכוון לצאת במצות סיפור יציאת מצרים. הגר"ח זצ"ל היה מחזיק את הכוס בעת אמירת ההגדה, ואין אנו נוהגין כן. (וראיה שאין צריך להחזיק את הכוס באמירת ההגדה, דבמשנ"ב (תע"ג ז') כתב, דכשמגיע ל"לפיכך" מגביה את הכוס, וכן כתב בשם השל"ה שכשאומר "והיא שעמדה" מגביה את הכוס, הרי שקודם לכן אין צריך להגביה).

ז. צריך להסביר בנחת בשפה ובדרך שמבינים את ההגדה אשתו ובניו הקטנים. ובחינוך (מצוה כ"א) כתב,

שגם הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מדאורייתא. ותמה המנחת חינוך מה המקור לדין זה. וביאר הקהלות יעקב זצ"ל (ח"י סימן נ"ה) דנשים חייבות, משום שסיפור יציאת מצרים הינו חלק ממצות אכילת מצה, שעל כן נקראת המצה לחם עוני, שעונים עליה דברים הרבה, ומכיון שחייבות באכילת מצה חייבות גם בסיפור.

ח. את ההגדה צריך לומר באימה ויראה, כמש"כ בזהר הקדו, שהקב"ה ופמליא שלו יורדים ושומעים את הנאמר בסדר ההגדה. ובמשנה ברורה (סימן תע"ב) הביא מהמהרש"ל, שמשום כך לא להסב בזמן אמירת ההגדה, כי הסיבה זוהי סתירה לפחד ויראה. (אמנם ממשמעות דברי המאירי בפסחים (ק"ח ע"א) משמע, כי אמירת ההגדה הינה חלק מקיום מצות ארבעת הכוסות, וממילא יוצא מדבריו נפק"מ לדינא, שכמו שחייב להסב בכוסות, ה"ה צריך להסב באמירת ההגדה, ויש לדון בדבר).

[ועוד יש לדון, ממש"כ המשנה ברורה (בסימן ת"פ ס"א) וז"ל, ואומרים הלל מיושב, אע"פ שבכל השנה אומרים מעומד, בפסח שאני, מפני שמיושב הוא דרך הסיבה וחירות, עכ"ל. ואין זה סותר למש"כ לענין ההגדה שאין מיסב כמש"כ לעיל. דיש לחלק בין הלל להגדה. ועוד יש לחלק, בין הסיבה לזה שאין לאומרו כשהוא עומד, אלא נקוט בדרך אמצעית, איננו מיסב שזוהי חירות גמורה, אולם אף אינו עומד שזה מסמל את ההיפך לגמרי ואכמ"ל].

ט. לילה זה הוא מסוגל לקבל ברכות מהקב"ה, וכבר כתב בתרגום יונתן (בראשית כ"ז ו') שלכן יעקב אבינו נשלח ע"י רבקה לקבל את הברכות מיצחק אביו, כיון שהיה בזמן זה המסוגל לברכה.

י. אמירת ההגדה, מלבד מצות סיפור יציאת מצרים, הינה מהלך של הודאה להקב"ה על הניסים שנעשו מאז ועד היום, הגדה פירושה הודאה, ולכן אפשר שיש לכוון באמירת ההגדה להודות ולהלל וכו'. (עיינן להלן בתוך ההגדה שהארכנו והבאנו מקורות לגדר זה).

יא. אף שיוצא במצות סיפור יציאת מצרים בדברי תורה, חידושים וכיוצ"ב, וכן בלומד את הלכות החג מקיים ג"כ את המצוה (לדברי מרן הגרי"ז זצ"ל), אולם עדיף לספר את סיפור השעבוד והגאולה ממדרשים, ולהמחיש לקטנים בכל דרך שימושך את ליבם, ויבינו את סיפור הדברים בצורה חיה. ומאידך למהר את אמירת ההגדה באם רואה שרוצים הקטנים ללכת לישון לפני אכילת מצה וסיפור ההגדה.

יב. בברכת שהחיינו שמברך בקידוש, יכוון לפטור את כל מצוות הלילה, ד' כוסות, סיפור יציאת מצרים, אכילת מצה ומרור. מלבד הברכה שניתקנה על עצם היו"ט. וכן להזהיר את הנשים שברכו שהחיינו בזמן הדלקת הנרות, שלא יענו אמן בברכת שהחיינו בעת הקידוש. אך שמעתי מהגר"בצ"ק שליט"א משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל, שצריכות הנשים לענות אמן על ברכת שהחיינו, וטעמו בצדו, שמה שברכו שהחיינו פוטר רק את החיוב מדין היו"ט, ולא פוטר בזה את מצוות הלילה שעדיין איננה חייבת בהם. ורק אם מברכת בלילה כגון במוצאי שבת, או לשיטות שמדליקים את הנרות בלילה לאחר צאת הכוכבים, אזי לא תענה אמן.

יג. בארבעת הכוסות עדיף לשתות יין וכן אדום, מלשתות מיץ ענבים, כיון שיוצא בזה גם במצוות שמחה וחירות, (כדאיתא בגמ' פסחים ק"ח ע"ב, ברשב"ם ובתוס' שם) שיש בשתיית הכוסות שני דינים דין ארבע

כוסות, וכן דין יין שהוא שמחה. וכן עדיף לשותות כוס שלימה בשיעור קטן, מרוב כוס של שיעור גדול. (שמעתי מהגר"צ שליט"א משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל). ואפשר לערב שניהם ושישאר עדיין טעם יין, וייצא בזה ידי חובת כל השיטות. וצריך לכוון לצאת בשתיית ארבעת הכוסות לאותם שתי מצוות, שמחה, וארבע כוסות. ויכול לכוון לצאת חובת כל מה שתיקנו חז"ל בד' כוסות.

יד. כשאוכל את הכרפס מברך "בורא פרי האדמה", ויכוון לפטור בברכה זו את המרור. ודורשי הדרוש אומרים שכרפס נוטריקון כלל ראשון פה סגור, ובזה פוטר את המרור. "שומר פיו ולשונו שומר מצוות נפשו". וכתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בספרו אגרות משה, כי כשאוכל מרור בליל הסדר יכוון שמה שמר לו עתה זהו הטוב בעצם, כמו בגלות מצרים שמה שהקשה עליהם את השיעבוד היה זה טוב, ונעשה כן בכדי לקצר להם את משך גלותם מארבע מאות שנים למאתים ועשר שנים. והוסיף, שכוונה זו מעכבת במצות אכילת מרור.

טו. כשמברך על המצה יכוון לצאת גם באכילת אפיקומן, שיש דעות בראשונים שזוהי מצות אכילת מצה. בברכת המוציא מוציא בעה"ב את כולם, ובברכת על אכילת מצה יברך כל אחד לעצמו (מרן הגרי"ז זצ"ל). ויש שאין נוהגין כן. הגר"ח זצ"ל היה מקפיד שלא לעשות ולא לדבר דברים של הפסק בין אכילת המצה לאכילת האפיקומן.

טז. באכילת מצה ישנם שני ענינים כמש"כ האבודרהם, שמסמל עוני ומאכל עבדים מחד. וחירות ביציאת מצרים מאידך. ויש בזה נפק"מ (והארכנו להלן בתוך ההגדה).

יז. יש שמראים את המצה לכל המסובין, ואף מנשקים אותה משום חיוב מצוה. (חיי אדם כלל ק"ל סעיף י"ט, והשל"ה ריש מסכת פסחים).

יח. יש אומרים (אמרי בינה ושפת אמת) שיקנה בעה"ב את המצות לאורחים שיהא שלהם, ואין מספיק שנותן להם רשות לאכול, ואין אנו חוששים לזה בדיעבד. ושמעתי ממורה הוראה אחד, שלכתחילה כדאי לעשות כן. (הדברים ארוכים בענין דין לכם במצה, ואכמ"ל).

יט. אוכלים בלילה הזה מלכתחילה חמש כזיתים של מצה. בתחילה שני כזיתים לאכילת מצה. כיון שצריך לאכול כזית מהשלימה וכזית מהפרוסה, ולכן אוכל בתחילה שני כזיתים. ושוב לוקח כזית אחד וכורך ביחד עם המרור כדאיתא בפסחים (קט"ו ע"א), זכר למקדש כהלל שכורך המצה והמרור ואוכלם יחד. ולבסוף באפיקומן לוקח שני כזיתים מצה. האחד, זכר לפסח. ועוד כזית, זכר למצה הנאכלת עם הפסח, שיש אומרים שזהו עיקר מצות אכילת מצה בלילה זה. אמנם יוצאים ידי חובה רק בשלש כזיתים. כמו"כ הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל שיש לכל אחד מהמסובין לאכול ב' כזיתים, כזית מהשלימה וכזית מהפרוסה. (ואם אין מספיק לכולם, יש לעשות כמה קערות של שלש מצות).

כ. כל מצה שאוכל בלילה הזה, בנוסף לאותם הכזיתים שחייב בהם, מקיים בזה מצות אכילת מצה כדברי הנצי"ב זצ"ל. (וכבר מובא בשאלות, הובא בראשונים סוף פרק ערבי פסחים וז"ל, מאן דאית ליה כוליה סעודא במצה מינטרא, עכ"ל. וכן כתב האור זרוע ח"ב סימן רנ"ו, ועיין משנ"ב תע"ה מ"ה). ולכן עדיף לאכול מצה המהודרת ביותר בכל הסעודה, ולא רק בכזיתים שמחוייב בהם, מצה, כורך, ואפיקומן.

כא. בטעם מפני מה אין מברכים על מצות סיפור יציאת מצרים, ועל אמירת ההגדה. כתבנו רבות בענין (עיי' מש"כ בזה בתוך ההגדה באריכות), ואולם אחד מן התירושים, כי יוצאים ידי חובת הברכה בקידוש, וא"כ יוצא נפק"מ לדינא, שיש לכוון בקידוש לצאת בברכת מצות סיפור יציאת מצרים, (עיי' חיי אדם כלל ק"א י"א).

כב. ישנם שני גדרים בהסיבה, **זכר לחירות, ודרך חירות.** זכר למה שיצאו ישראל ממצרים. ודרך הנהגת חירות עכשיו, ונפק"מ מרובות בדבר שיתבארו להלן. ויש שאמרו, כי הסיבה היא רק סניף לקיום מצוות מצה וארבע כוסות. ונראה ששני הדינים איתנייהו ביה.

כג. הסיבה לצד שמאל כמש"כ בפוסקים, ואולם עדיף שתהיה לו אף משענת לגבו בדרך חירות, ואף כסא ההסיבה יהא נאה (כלשון הפיוט לשבת הגדול, ולמה מסובין **במיטה כבודה וכלולה**), ויסב ליד שולחן שזהו דרך חרות, (הגר"ח סטנסיל על דברי הרשב"ם ריש ערבי פסחים שכתב, שיסב כדרך בני חורין במיטה ועל השולחן), ויסב אף בזמן סעודתו באם יכול, כמש"כ הרמב"ם שהרי זה משובח.

כד. הנשים אף שפטורות מהסיבה, (ויש הסוברים, שאין מוחים בהם אם רוצות להיסב, ויש הסוברים שבימינו נקראות חשובות וצריכות להסב, וכך נהגו בבית מרן החזו"א והסטייפלער זצ"ל), אולם ודאי שלא יאכלו כשהן עומדות, כדקדוק לשון הפוסקים, כיון שכך אוכלים עבדים.

כה. יש מחמירים לשיטת הגר"א, לומר את ההלל ולשתות כוס רביעי עוד קודם חצות (משמיה דהגר"ש אלישיב זצ"ל), ויש שאין מקפידים על זאת, להחמיר שלש חומרות (נפסק שהזמן עד עלות השחר, וכן סיפור יציאת מצרים כל הלילה, וכן חומרא לחשוש להגר"א), ומאידך למנוע מצוה מדאורייתא, לספר לקטנים בזמן מצה ומרור שמונחים לפניו.

כו. עבודת הלילה היא להשריש את האמונה כמבואר בספרים. ועיקר עבודת הלילה נעשית עם הפה. והביאור, דהנה רואים שכמעט כל מצוות הלילה נעשות בפה, סיפור יציאת מצרים ואמירת ההגדה עם כל הדינים והענינים שבזה. לחם שעונים עליו דברים הרבה, היינו יצירת המצה למצת מצוה ע"י דיבור בפני המצה. מצות אכילה מצה מדאורייתא, ואכילת מרור, בזמן המקדש אכילת קרבן פסח, שתיית ארבע כוסות, טיבולים וכו'. וכן מצינו שקרבן פסח עצמו חלוק משאר הקרבנות לענין אכילה, שהיא מצוה בפני עצמה, ואילו שאר הקרבנות יש רק דין שהקרבן יאכל. כמו"כ שם החג הוא פסח וכבר כתב האר"י ז"ל שזהו צירוף של פה סח. ושמו של פרעה כתב החיד"א, שהיא מילה המורכבת משנים, **פה** אותיות חיצוניות ו**רע** אותיות הפנימיות.

כז. ארבע הכוסות הן כנגד, א: ד' לשונות של גאולה. (ראשונים במתני' ריש פרק ערבי פסחים). ב: כנגד כוסות האמורות בחלום שר המשקים שמרומז בהם ענין הגאולה. (רש"י פסחים ק"ח ע"א, מהירושלמי פ"י מפסחים ה"א). ג: כנגד ארבעת שלבי השחרור ממצרים, **כוס ראשונה**: כנגד מה שהפסיק השעבוד (בראש השנה חצי שנה קודם היציאה). **כוס שניה**: כנגד הכרזת פרעה שמשחרר אותם, ונעשה נס עד שכל ישראל שמעו זאת אף שדיבורו היה בלחש, והיה זה בחצות הלילה של ליל ט"ו בניסן. **כוס שלישית**: כנגד היציאה למחרת בבוקר ממצרים, שאמר משה שאיננו יוצא כגנב בלילה ויצא לאור יום. **כוס רביעית**: כנגד

הווייתם לעם במתן תורה. (הגר"א אדרת אליהו וזאת הברכה).

כח. צריך לגלות את המצות בזמן אמירת ההגדה, ועדיף לגלות את כל אותם המצות שיקיים בהם הוא ושאר בני הבית את המצוות שמקיימים באכילת המצה, כדי שיחול עליהם דין לחם עוני שעונים עליהם דברים הרבה. שמעתי שמרן הגר"ז זצ"ל לא הקפיד בזה. אולם אם יש כמה קערות בשולחן הסדר נראה שצריך לגלות את כולם.

כט. הסעודה מלבד היותה סעודת יו"ט, ומקיים המצוה לשמוח ביו"ט (שאגת אריה ס"ח), היא ג"כ חלק מהנהגת חירות שבליילה זה, ולכן נכללת בסימני הסדר "שולחן עורך", ואפשר שזהו הביאור במש"כ הרמב"ם שיש ענין להסב אף בסעודה.

ל. נשים ששכחו לומר "יעלה ויבוא" בברכת המזון, למרות שבכל יו"ט אינן חוזרות, כיון שהסעודה היא מצות עשה שהזמן גרמא והנשים פטורות, מ"מ בליל הסדר חוזרות ומברכות שנית עם יעלה ויבוא (שו"ת רע"א ס"א).

לא. יש ללבוש קיטל בליל הסדר, ושני טעמים בדבר א: שזה מראה על שמחה כמו שבנות ישראל היו יוצאות אל הכרמים בבגדי לבן (תענית כ"ו ע"ב). והט"ז (תע"ב ס"ק ג') כתב, שכשלוש לבן זהו דרך חירות. ב: (ט"ז שם) בכדי שיזכיר לו את יום המיתה בלובשו בגד של מתים, שלא תזוח עליו דעתו מחמת השמחה.

לב. אומרים את חמישה עשר סימני הסדר "קדש ורחץ" וכו' שתיקנו הקדמונים, יש שהביאו זאת מרש"י במחזור ויטרי (הלכות פסח סימן ס"ה). ובסידור עיון תפילה הביא לייחס זאת לרבי שמואל מפלייזא מבעלי התוס'. והטעם כתב בספר האורה, בכדי לסדר את הדינים כיון שרבים הם. ובספר ויגד משה (סימן י"ד) כתב הטעם, כיון שכל דבר שבקדושה צריך הכנה והזמנה כמו שאומרים לפני ברכת המזון הב לן ונברך. ויש כמה גירסאות בסימנים, והסימנים שנדפסו בהגדה שלנו נתקבלו בתפוצות ישראל. ויש בהם ענינים גדולים, כמש"כ בספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פ"ו), ולכן בעל הבית יאמר בקול ושאר המסובין בלחש.

לג. בקערה נותנים זרוע זכר לקרבן פסח, וביצה זכר לקרבן חגיגה. ונהגו שלא לאכול צלי בליל הסדר, שנראה אוכל מבשר הפסח (רש"י פסחים נ"ג ע"א), ולכן אין לאכול את הזרוע אלא רק למחר, (שו"ע סימן תע"א, הלבוש, מג"א, הגר"ז, חיי אדם, ומשנ"ב ס"ק א). ואילו את הביצה המבושלת כתבו הגר"א (סימן תע"ו ס"ק ו, וכן במעשה רב) והגר"ז (שם סכ"א) והחיי אדם, והמשנה ברורה (ס"ק ל"ב), שיש לאכול את הביצה בתוך הסעודה זכר לקרבן החגיגה. ועוד טעם באכילת הביצה, כיון שתמיד יחול ליל תשעה באב באותו הלילה של ליל הסדר (וכבר כתבו בזה רבות ואכמ"ל), והוא מאכל אכלות שאוכלים בסעודת הבראה.

חג כשר ושמח עם בריאות איתנה

ונוזה לגאולה השלימה בקרוב שנאכל מן הַזֶּבֶחַים וּמִן הַפֶּסַחִים